

Essee

Sanajärjestys suomen vapaa on, vaan mielivaltainen ei

Riitta Hyvärinen

”Suomen kielessä on suhteellisen vapaa muttei mielivaltainen sanajärjestys.” Tätä näkemystä siteeraan usein, kun puhun sanojen järjestyksestä kielenhuoltokoulutuksissani. Ajatus on toki suomen kielen tutkijoille yhteinen, mutta juuri näillä sanoilla sen on lausunut kielenhuollon grand old man Osmo Ikola Nyky-suomen käsikirjassaan (Ikola 1991, 172).

Puhuminen vapaudesta ja mielivaltaisuudesta samassa yhteydessä kuvaa hyvin suhdettani kieleen: harva asia kielessä on täysin kiellettyä, muttei nyt vasten kannata hölmöillä.

Vapaus ja mielivalta

”Vapaa” tarkoittaa, ettei suomessa ole tiukasti ennalta napitettua sanajärjestystä, kuten esimerkiksi englannin subjekti + predikaatti + objekti + tapa + paikka + aika (eli spotpa). Suomenkielisissä-

kin lauseissa tavallisin on nk. suora sanajärjestys (subjekti + predikaatti + objekti), mutta sitä on mahdollista muuttaa ilman, että lauseenjäsenkategoriat muuttuisivat. Eli vaikka neutraali tapa kertoo asioista on *Minä katson kissaa*, voin toisissa yhteyksissä kirjoittaa myös *Kissaa minä katson*, *Kissaa katson minä* ja jopa *Katson kissaa minä* – ja katsojana säilyen minä ja katseen kohteena kissa.

”Ei mielivaltainen” tarkoittaa, ettei sanoja suomessakaan sovi pudotella miten tahansa, vaan niiden järjestys vaikuttaa painotukseen ja merkitykseen. Kun haluan painottaa, että pidän silmällä kissaa enkä koiraa tai marsua, ilmoitan *Kissaa minä katson*. Jos haluan kertoa, kuinka katsojana olen juuri minä eikä naapurin Markku, kirjoitan *Kissaa katson minä*. Runon tai laulun riiminä varsin käypä olisi *Katson kissaa minä*.

Meillä siis on yleinen tapa, josta kuitenkin voidaan poiketa – ja josta usein myös poiketaan. Ei mikään ihme, että sanajärjestystä on sanottu hankalimmaksi asiaksi suomea vieraana kielenä opetteleville.

Mitä sitten voisi sanoa niille, jotka janoavat tietoa suomen kielen sanajärjestyksestä? Kun opetan asiaa suomenkielisille aikuisille, minulla on muutama pääsääntö. Eiväthän säännöt ketään autuaaksi tee, mutta niitten avulla on ehkä helpompi saada ote tästä saippuamai-

sen liukkaasta otuksesta, sanajärjestyksestä. (Juonipaljastuksena niille, jotka janoavat tiukkoja, ehdottomia normeja: luvassa on ahdistusta, sekavuutta ja toisaalta-toisaalta-pallottelua.)

Suoruus ja tuttuus

Ensimmäinen sääntö kirjoittajalle: suosi suoraa sanajärjestystä. Koska suora sanajärjestys on tavallisin tapa, se on neutraali eikä siihen liity erityisiä merkityksiä. Mutta jos on tarkoitus painottaa jotakin asiaa, edellä kuvatun kissaesimerkin lailla, käännteinen sanajärjestys puoltaa paikkaansa. Sitä ei kuitenkaan kannata käyttää maneerimaisesti, jollei halua vaikuttaa Tähtien sodan Yodalta.

Toinen ohjenuora on: etene tutusta uuteen. Aloita tekstisi, virkkeesi ja lauseesi sanalla tai asialla, joka on lukijalle jollain lailla tuttua, ja kerro vasta tämän jälkeen uusi asia. Tutuksi voidaan ajatella monenlaiset asiat. Ne ovat joko edeltävässä tekstissä kerrottuja, siitä pääteltävissä tai kuuluvat yhteiseen kokemukseemme kielenulkoisesta maailmasta.

Kielitieteellisessä tekstissä puhutaan tässä kohdin usein teemasta ja reemasta, mutta minä lähestyn asiaa sadun kautta. Sadut alkavat usein sanoilla *olipa kerran*: *Olipa kerran kissa. Kissa asui metsässä. Metsä oli suuri*. Tämä on tutusta uuteen -järjestys yksinkertaisimmillaan.

Jos haluat koetella lukijoitteesi keskitty-miskykyä, kokeile kertoa satusi uudella tavalla: *Kissa olipa kerran. Metsässä asui kissa. Suuri oli metsä.* Kun kirjoittaja sijoittaa tutun paikalle jotain aivan uutta, on lukija hämmentynyt. Mikä ihmeen kissa, oliko siitä jo puhetta, miksi en muista asiaa?

Sama pätee, vaikka kirjoittaisi tieteellistä artikkelia rottien leviämisestä kaupunkiympäristössä tai Suomen kauppataseen alijäämästä. Kun tutusta uuteen järjestys rikotaan, tekstin tarinaan tulee aukko ja lukeminen pysähtyy. Lopputulos on, että lukija pitää itseään tyhmänä tai hajamielisenä. Harva tajuaa, että kirjoittaja on tehnyt virheen ja esittelee asioita väärässä järjestyksessä.

Viskaten ja kiilaten

Kolmas sääntö, jota noudatamme itsestään selvästi, on viskurilaki. Se näkyy suomalaisessa tavassa antaa etunimiä: ensin lyhyt, sitten pitempi tyyliin *Minna Johanna* tai *Pekka Antero*. Englantilaisytyyppinen *Margaret Ann* ei istu niin sujuvasti suomalaiseen nimeämiskäytäntöön, vaikka nimilaissa ei ole mitään estettä tällaiseen nimeämiseen. Samaa viskurilakia on hyvä noudattaa myös teksteissä. Aloita lause lyhyellä ilmauksella ja jätä pitkät, raskaat raken-

teet loppuun: *Osta kaupasta maitoa, leipää ja koppa kaljaa. Vaka vanha Väinämöinen.* Asiateksteissäkin tuntuu luontevammalta kirjoittaa, että *uimahallissa radat 1–5 on varattu kilpa- ja harrasteuimareille* kuin *harraste- ja kilpauimareille*.

Neljäs sääntö kuuluu: pidä yhteen kuuluvat sanat lähekkäin. Esimerkiksi lause *Päällään hänellä oli mekko* on helppo ymmärtää kertalukemalla. Mutta jos sanojen välissä on paljon määreitä, tulee tehtävästä hankalampi: *Päällään hänellä oli luisevat säät ja käsivarret paljastava mekko*. Kirjoitetussa tekstissä tästä häiriköstä puhutaan kiilarakenteena, joka tunkeutuu kiilamaisesti asioiden väliin. Ongelmia tulee siitä, että lukija yrittää tehdä sopivia ajatuskokonaisuuksia heti kun se on mahdollista. Kun hän huomaa, että lause jatkuukin, hän joutuu palaamaan alkuun ja rakentamaan ajatuksensa uudestaan. Tämä hidastaa lukemista. Pahimmillaan lukija lopettaa tekstin lukemisen kesken, jos häntä häiritään tarpeeksi monta kertaa.

Kiilarakenteen synnistä eivät ole vaipaita mitkään tekstit, mutta tieteellisessä tyylissä ja virkakielessä sitä rakastetaan: *Sopimus tulee voimaan toiseksi seuraavan kuukauden ensimmäisenä päivänä sen jälkeen, kun jälkimmäinen ilmoitus siitä, että sopimuksen voimaansaattamiseksi tarvittavat kansalliset toimenpiteet on saatettu loppuun, on otettu vastaan.*

Yksi lause, kaksi tulkintaa

Viidentenä: siivoa pois kaksitulkitaiset sanajärjestykset. Vaikka noudattaisi kaikkia näitä esittelemiäni sääntöjä, voit silti saada aikaan kaksitulkitaisen lopputuloksen. Tyypillisesti tällaisilla lauseilla pääsee Jyviä ja akanoitapalstalle:

Tampereen Riipuksenkadulla 1950-luvulla syntynyt nainen ajoi humalassa autoa noin kuuden aikaan keskiviikkoiltana.

Husky Rescue -yhtyeen laulaja Reeta-Leena Korhola on mennyt naimisiin. Korhola avioitui muun muassa Sipoon kunnanhallituksen varapuheenjohtajana toimivan Heikki Vestmanin kanssa lauantaina Sipoon kirkossa.

Vainajat ovat löytäneet viime ja edellisenä kesänä venäläiset ja suomalaiset etsintäryhmät.

Suomen kielen sanajärjestys, se on jännä juttu, Ylen Pasila-sarjan Routalempä lainaten. Nämä esittelemiäni säännöt ovat suomenkielisille sisäsyntyisiä, ja säännöistä tulee usein tietoisiksi vasta silloin, kun niitä rikotaan.

Haluan silti lohduttaa ja rauhoittaa kirjoittajia: hyvin se menee. Tee tekstiäsi kaikessa rauhassa äläkä ota sanajärjes-

tyksestä paineita. Kuten Ikola (1991, 177) toteaa, ”Suomen kielen sanajärjestys on joustava, ja hyvän tyylikorvan omaava kielenkäyttäjät voi sen avulla saada esiin erilaisia vivahteita.” Hyvä kirjoittaja osaa korjata itse tekstinsä, ja aloittelevaa kirjoittajaa tulee kyllä joku opastamaan.

FM, toimittaja **Riitta Hyvärinen** työskentelee kielenhuoltajana Kielitoimistossa, Kotimaisten kielten keskuksessa. Hän opettaa työelämän kirjoittamista ja kielenhuoltoa.

Lähteitä:

Jos haluat tietää puhutun kielen sanajärjestyksestä, tutustu Isoon suomen kielioppiin: <http://scripta.kotus.fi/visk/etusivu.php> (tarkastettu: helmikuu 2018).

Ikola, Osmo (1991) *Nyky-suomen käsikirja*, 3. uudistettu painos. Jyväskylä: Weilin+ GÖÖS.

Nimilaki: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1985/19850694#L6aP32b> (tarkastettu: helmikuu 2018).

KOTOISTUS

koodia kesyttämässä

Unicode kesyttää globaalia koodiviidakkoa niin, että jokainen merkki tulee tuu oikein riippumatta alustasta, ohjelmasta tai kielestä.

Kotoistus sovittaa Unicodea kotimaisille kielille ja mahdollistaa tietoteknisten tuotteiden ja palveluiden omakielisen käytön.

Kotoistuksen toiminta on avointa ja läpinäkyvää, ja kuka tahansa asiasta kiinnostunut voi osallistua siihen.

<https://kotoistus.fi/> • [kotoistus-hanke\[at\]helsinki.fi](mailto:kotoistus-hanke[at]helsinki.fi)

KOTOISTUS
koodia kesyttämässä